

Rudnik nad Sorico

Izvleček

Prispevek opisuje kratek rudarski rov na južnem pobočju Lajnarja, nad vasjo Sorica v Selški dolini. O njem zaenkrat ni bilo mogoče najti nobenih zgodovinskih podatkov, vendar glede na znano rudarjenje železa v okolici ni posebnost. Zato lahko o tej drobni zgodovinski ostalinini sklepamo le posredno – avtor na osnovi lastnih raziskovanj in z opiranjem na številne vire podaja primerjavo lajnarškega rova z drugimi rudarskimi ostalinami v predgorju Julijskih Alp ter dodaja slikovite drobce iz zgodovine družbenih in tehnoloških značilnosti rudarjenja na Kranjskem do konca 19. stoletja.

Abstract

Mine above Sorica

The contribution describes the short mine tunnel on the southern slopes of Lajnar, above the village of Sorica in the Selca valley. It has not for the moment been possible to find any historical data about it although, in view of the known mining of iron in the vicinity, it is not a peculiarity. We can only conclude indirectly about these tiny historical remains – on the basis of his own investigations and relying on numerous sources the author provides a comparison of the Lajnar tunnel with other mining remains in the foothills of the Julian Alps and provides picturesque details from the history of the social and technological characteristics of mining in Carniola up to the end of the 19th century.

O rudniku nad Sorico vemo le to, da je. O njem zaenkrat ni znan noben zgodovinski zapis, v spominu Soričanov se ni v zvezi z njim ohranilo nobeno izročilo.¹ Rov v pobočju Lajnarja, daleč od poti, v travnato-skalnatem brezpotju sta mi

- 1 Glej vire in literaturo na koncu sestavka. Za morebitno gradivo so bili preverjeni še: Kovaški muzej Kropa, Muzeji radovljiške občine, Muzej Železniki, Zgodovinski arhiv Ljubljana, enoti v Škofji Loki in Kranju, Gorenjski muzej. Poleg naštetih literature so bile pregledane še druge strokovne in ljubiteljske publikacije o fužinarstvu in rudarjenju na Gorenjskem, domoznanske publikacije krajev v Selški dolini, povprašani so bili lovci, gozdarji, jamarji, domačini ter mnogi pohodniki.

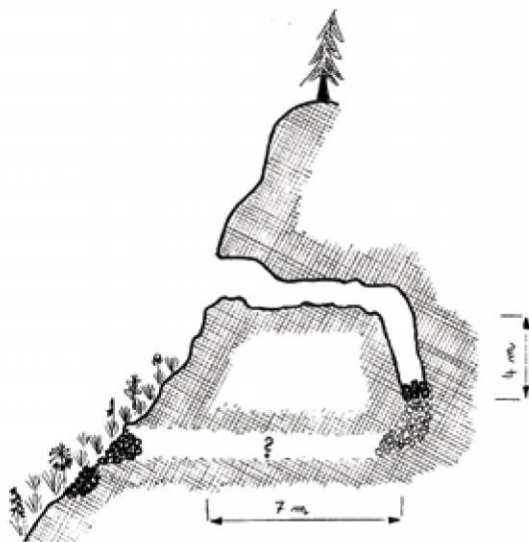
Južno pobočje Lajnarja nad Sorico; junij 2008.
(foto: Goran Schmidt)

Vhod rudnika v Lajnarju je odprtina levo spodaj, druge so naravne votline; fotografirano s komaj opaznega odvala podkopa; junij 2008.
(foto: Goran Schmidt)

junija 2008 pokazala Soričana, soimenjaka dr. Ivan Kejžar in Ivan Kejžar – Kovačev, ki je rov našel in prvi na kratko opisal.² Le na osnovi drobcev ostalin in s primerjavo njemu podobnih rovoev lahko sklepamo, kdaj je nastal ter kdo in kaj je v njem kopal.

Vhod v rudnik v Lajnarju je v skalni izboklini spodnjajurskega, neplastovitega, deloma oolitnega apnenca,³ sredi travnatega južnega pobočja; okrogla, meter široka vhodna odprtina rova se odpira slabe tri metre nad traviščem. »Rov ima na začetku smer pravokotno na pobočje, potem pa se začne obračati navzdol in proti zahodu in se po 15 metrih spusti navpično.«⁴ Slaba luč je bila kriva, da že prvi opisovalec ni videl, da je jašek dolg le slabe 4 metre, konča se zasut z gruščem. To je bilo sicer razočaranje, izkušnja pa le pove, da je nasutja morda le nekaj decimetrov in je potem jaška res konec, lahko pa se pod zasutjem nadaljuje. Zato je kazalo natančneje pogledati pobočje pod vhomom, v smeri rahlo proti vzhodu, kamor v zadnjih

Skica rudnika v Lajnarju. (narisal: Goran Schmidt)

2 Kejžar, Sorica, str. 162 in 172.

3 Osnovna geološka karta, str. 17 in 19; komentar dodaja, da prav to območje še ni povsem raziskano in apnenci še niso stratigrafsko opredeljeni.

4 Kejžar, Sorica, str. 172; dolžina rova je dejansko krajša.

metrih le za nekaj stopinj zavijeta rov in jašek. Kopati navzdol je namreč težko, zato so velikokrat, če so le slutili bogatejšo žilo, skopali t. i. podkop, vodoraven rov pod prvim rovom, s katerim so skušali spuščajočo se rudno žilo zadeti nižje in se je lotiti s kopianjem navzgor. Ob ponovnem pogledu na pobočje pod vhomdom lajnarškega rova sta se kakih 20 m pod vhomdom v bujnem junijskem rastju res izrisovali komaj opazna udorina in izravnava – zasuto ustje podkopa in pripadajoči odval. V zgornjem delu udorine je v visoki travi in med elegantnimi irisi še mogoče videti skalni rob zgornjega dela odprtine podkopa, ki je zaradi strmega, v veliki meri gruščnatega pobočja seveda že zasut. Izginja pa tudi odval – že tako ni bil velik, snežni plazovi so zaoblili robove nasipa, vegetacija pa se je zarasla med kamenje.

Ne vemo, če se jašek in podkop res srečata, mogoče so oba prenehali kopati na pol poti. Sklepamo pa lahko, da je rudnik najverjetneje nastal v 19. stoletju, o čemer pričajo širok vhod, sorazmerno širok rov in podkop. Starejši rudniki imajo namreč manjše mere, rudno žilo pa so zasledovali, kamor je pač šla, in če je šla navpično navzdol, so kopali za njo navpično navzdol, tudi 10 metrov, in če se je razcepila ter šla navpično navzdol, v razmaku 5 metrov, so skopali dva vzporedna navpična jaška. Takšni najstarejši znani ohranjeni rovi na Slovenskem, morda še iz 16. stoletja, so rudniki železove rude v vznožju in visokogorju Julijskih Alp. Po eni strani pričajo o primitivni tehnologiji, po drugi pa o izredni iznajdljivosti, neustrašnosti in trdoživosti takratnih rudarjev, ki so na vseh mogočih krajih, pa tudi nemogočih, iz skalnih razpok ob prelomih in v kraških breznihi pobirali železovo rudo, v Zadnji Trenti tudi nad 2000 m nadmorske višine, in v stenah, dostopnih le s plezanjem.⁵

Na samem Lajnarju železove rude ni veliko; višje, ob mulatjeri, vsekani v južno pobočje zahodnega sosedra Slatnika, najdemo na skalah nekaj milimetrov

Limonitna skorja na skalah odvala rudnika v Lajnarju; junij 2008. (foto: Goran Schmidt)

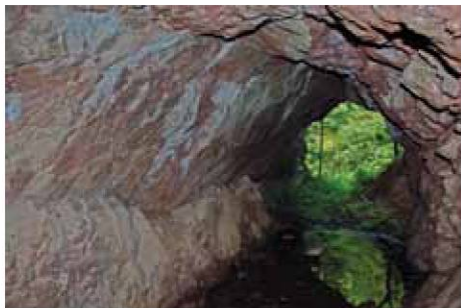
velike limonitizirane kristalčke, psevdomorfozo po markazitu-piritu. Prav takšne, le še manjše kristale najdemo tudi na skali pod vhomdom lajnarškega rudnika, v samem rovu pa ostanke limonitnih skorij. Ker ima vsak rov tudi svoj odval, nas na prvi pogled preseneti, da poleg majcenega odvala podkopa ne vidimo odvala zgornjega rova. Šele precej daleč pod rovom je melišče, bolje rečeno skališče, ki bi mu skoraj pripisali naraven nastanek. Kamenje namreč ni običajne velikosti jalovinskega odkopa, torej veliko pri-

5 Avtorjeva avtopsijska in dokumentacijska, 2009.

bližno za pest, kolikor se je kamnina navadno drobila ob klesanju in kopanju, marveč so to majhne skale, na katerih pa najdemo limonitne skorje in tudi nekaj milimetrov velike skupke železove rude v izrazito črni, mavrično prelivajoči se barvi, da so podobni goethitu in hematitu.⁶ Mogoče je manjši drobir odvala že prerasla vegetacija in so ostali razkriti le še največji kosi, ki so se zaradi teže odvalili najdlje – saj so jih tudi metali s trimetrške višine vhoda v skalni steni.

Primerjava lajnarškega rova s podobnimi v predgorju Julijskih Alp

Za odval neobičajno velike kose kamnine bi lahko pojasnilo dejstvo, da je tudi lajnarški rov skopan ob prelomu. Vsi pravi rovi v Julijskih Alpah (torej ne kraška brezna, v katera se je ujel bobovec kot netopen ostanek zakrasevanja, in so jih rudarji razširili le tu in tam), pa tudi vsi rovi v Karavankah (vsaj ti, ki so še danes dostopni), sledijo namreč prelomom.

Primer rova, skopanega ob prelomni ploskvi, Laniše nad Sovodnjem v Poljanski dolini; september 2009. (foto: Goran Schmidt)

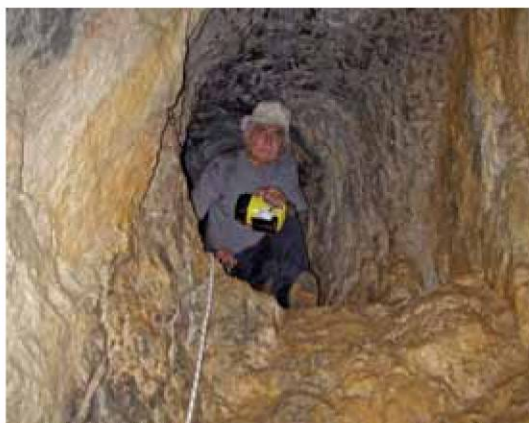

Pol metra širok »rov« med vzporednima prelomnima ploskvama, v sredini so skale pretrte cone; rudnik limonita v Trenti; oktober 2009. (foto: Goran Schmidt)

Prelomi, katerim so rudarji sledili, so široki od dveh metrov do nič, se pravi do izklinjanja preloma. Največkrat je ena stena preloma izrazito gladka, torej trša, druga pa manj, zato je napokana in delno zdrobljena. Profili rovov, ki potekajo vzporedno s prelomnima ploskvama, so zato v prvem primeru bolj nepravilnih oblik, kakor se je pač izoblikovala prelomna cona. Če pa rov poteka med dvema gladkima prelomnima ploskvama, je nagnjen, kakršen je pač vpadni kot preloma, in je zato videti kot kakšna ekspresionistična scenografija. Običajno je med prelomnima ploskvama ležala plast zdrobljene kamnine v kosih, velikih okrog 30 cm. Značilno je, da v teh rovih, ki potekajo vzporedno s prelomnima ploskvama, skoraj ne najdemo sledov svedrov ali klesanja – v rovu pod Lajnarjem jih je le nekaj

6 Da je limonit mešanica dveh mineralov, goethita in lepidokrokita, lahko pa tudi hematita, omenjata Vidrih - Herlec, Nahajališča bobovca, str. 154.

- kar si lahko razlagamo tako, da so razlomljeni kosi kamnine bolj ali manj prosto ležali v pretrti prelomni coni. Takemu rovu bi prej kot izklesan rov morali reči očiščena prelomna cona. Ta pretrta cona med prelomnima ploskvama je očitno bila orudena, v nekaterih rudnikih najdemo po tleh in tudi v stenah za pest velike kose limonita. Na to, da je bil oruden samo prelom, kaže tudi dejstvo, da se nikoli niso trudili s kopanjem skozi prelomno ploskev ali skozi prečni pravokotni prelom, ki je včasih presekal in kot ravna zglajena stena zaprl pretrto prelomno razpoko, ki so jo sledili - vedeli so pač, da to nima smisla. Brez klesanja, razen morebitne razširitve ožin, so pobirali železovo rudo tudi iz ilovice v kraških breznih.⁷ Necker - Saussure opisuje (1829) takšen način rudarjenja v breznih na Jelovici nad Kropo⁸ in dodaja, da *»se rudarji zadovoljijo s tem, da izvlečejo rudno vsebino iz jame, dokler je ta še dovolj sipka in krhka in se ne drži premočno sten, da jo lahko izkopljejo, ne da bi si pomagali s smodnikom. Če postaja brezno proti globini širše, se odkopi razširijo, če pa se zožuje, se tudi odkop zoži. Rudarji se z napredujočim odkopavanjem spuščajo v vedno večje globine, puščajoč nad seboj obsežne prazne prostore z razdrapanimi stenami, pokritimi s stalaktiti, v katerih je tudi ruda; ti jaški, kakor sem že rekel, dajejo videz popolnoma naravne podzemeljske jame.«* To pa brezna tudi dejansko so

Dr. Ivan Kejžar na vrhu jaška rudnika v Lajnarju; junij 2008. (foto: Goran Schmidt)

- opis je dragocen zato, ker kaže, da je bilo orudjenje brezen sekundarno, torej v že izjedjenih in celo zasiganih kraških prostorih. Nekaj limonitno rjavooranžne gline sicer še najdemo v breznu-rudniku Cok na Jelovici, ki je lep primer takšnega rudarjenja, rude pa razen bobovcev v velikosti riževih zrn ni več, občudujemo lahko le pospravljene in očiščene, delno zasigane kraške rove in dvorane.

Lajnarški rov je, kakor rečeno, skopan ob prelomu - na stenah so sledovi limonitnih skorij redki, najdemo pa še drobce na tleh. Približno 7 m od vhoda, kjer se rov iz rahlo spuščajoče se smeri prevesi v skoraj navpično, izrazito sledi prelomnima ploskvama pod kotom približno 70 stopinj. Sklepamo lahko, da so slab meter širok prostor med ploskvama napolnjevale od naravnih sil zdrobljene skale, ki zdaj ležijo na oddaljenem odvalu pod vhomom. Iz prostornine odvala je načelno mogoče izračunati približno dolžino rovov, če poznamo povprečni pro-

7 O geologiji julijskoalpskih rudišč glej pregleden, konkreten in strokoven članek: Gospodarič - Pohar, Geološka svojstva, str. 7-25, in tam navedeno literaturo.

8 Cimerman, Pismo, str. 420.

fil rova in upoštevamo povečano prostornino odkopane kamnine in odnešeno rudo. Ta metoda se pri lajnarškem rudniku ne obnese – oba odvala sta na strmem pobočju že tako erodirana in zakrita, da njune prostornine ni mogoče oceniti. Na oko bi lahko rekel, da kaj več od obstoječega rova in predvidene povezave do podkopa ni bilo izkopenega.

Lokacija lajnarškega rova ni presenetljiva glede na okolico v širšem pogledu, ki je bila sorazmerno bogata z železovo rudo. Na severu, v bližini, na samem prevalu Soriške planine, kjer se cesta komaj začne spuščati proti bohinjski strani, so predvsem levo še vidne rudne jame; na zahodu so rudne jame na južni strani grebena med Vrhom Bače in Planino na Kalu – tu so med vsemi naštevanimi kraji izjemoma nabirali in odkopavali manganovo rudo; na vzhodu je Ratitovec z znamenitim 40 metrov globokim kraškim rudnim breznom, znanim kot rov sv. Jožefa in sv. Frančiška, ki se odpira na skoraj samem vrhu, na severnem in vzhodnem pobočju pa so številne rudne jame. Pobočje Ratitovca se nadaljuje v Jelovico s stotinami rudnih jam in brezen ter nekaj rovi nad Jelenščami in Selškimi Lajšami. Pod severnim strmim bregom Jelovice je Kropa, na jugu pa Železniki, v obeh krajih so bili rudniki; dlje na sever, preko doline Save Bohinjke, se razteza Pokljuka, s prav tako stotinami rudnih jam, brezen in redkim pravim rovom.

Pravi rudniški rov, kakršen je v Lajnarju, je v opisanem predgorju Julijskih Alp namreč redkost, je eden izmed zgolj štirih meni znanih. Vsi štirje so skopani v južno pobočje, bodisi nad Rudnim poljem na Pokljuki, Jelenščami ali Selškimi Lajšami,⁹ nad vsemi pa so na planotah omenjene stotine rudnih jam in orudenih naravnih brezen. Očitno so s temi pravimi rovi sicer sledili povsem konkretno orudenje, morda pa tudi

Pogled iz rova nad Selškimi Lajšami; marec 2008. (foto: Goran Schmidt)

Pogled iz rova nad Jelenščami; december 2009. (foto: Goran Schmidt)

9 Rudnik nad Rudnim poljem mi je pokazal pokljuški gozdar Lojze Budkovič, tistega nad Jelenščami pa jamar Gregor Pintar iz Škofje Loke; rudnik nad Selškimi Lajšami je omenjen v Bogataj (ur.), *Doba železarstva*, str. 14.

Benennung		Flächen in		Methode		Bemerkungen	
Arten	Größe	Arten	Größe	Arten	Größe	Arten	Größe

Nikolajev rov »na železovo rudo« v katastrski občini Dražgoše, leta 1815. (ARS, AS 113, Rudarska knjiga 14, folio 141; foto: Goran Schmidt)

skušali takorekoč od strani pogledati v nedrje planot, bogatih z železovo rudo. Vendar so vsi, sodeč po odvalih, razkrili le revnejše orudenje, še največje je bilo tisto nad Jelenščami. Na skrajnem vzhodnem robu mežakelsko-poključke planote lahko k pravih rudnikom železove rude tega območja prištejemo štiri rove na Kavčah¹⁰ in enega na Homu nad Bledom.¹¹

Utrinki iz zgodovine rudarjenja v predgorju Julijskih Alp

Rove so včasih kopali bolj po navdihu kot po pameti, zanemarili so geološko in montanistično izkušnjo, ali pa ju niso imeli, vendar je bilo kopanje pravih rovoov preprosto drago,¹² najprej zaradi posebej usposobljenih »rovnih kopačev«, na Jelovici že leta 1668, kasneje ne toliko zaradi delovne sile in časa, ki očitno nista bila upoštevanja vredni postavki, marveč predvsem zaradi razstreliva – porabljeni

»Gotski« portal rudniškega rova na Homu. (foto: Goran Schmidt)

črni smodnik so rudarjem v Zagorju leta 1820 celo odtegovali od mezde, da bi spodbujali njegovo čim manjšo porabo.¹³ Primerjava nam pri dataciji bolj malo pomaga: brezno na Ratitovcu so izkoriščali v letih od 1820 do 1860, rudne jame na Pokljuki in Jelovici so lahko že prazgodovinske, najstarejši znani dokument o podeljeni koncesiji je iz leta 1344, in sicer za rudno jamo v gozdu na Poljščici pri Bledu;¹⁴ iz kasnejših zvemo, da so rudarile cele družine, torej tudi otroci.

- 10 Jamnik, Sledi rudarjenja, str. 213–217.
- 11 Rudnik mi je pokazal velik poznavalec julijskoalpskega visokogorja Janez Bizjak z Bleda; zanimivo je, da najdemo v homskem rudniku tudi bobovce.
- 12 Dolžan Eržen, Dediščina, str. 26; cela številka *Vigenjca* je skrbno in izčrpno posvečena kroparskemu železarstvu in jelovski rudarstvu.
- 13 Šorn, Rudarji, str. 81.
- 14 Gašperšič, O tehniki, str. 10. Za najstarejši dokument o podeljeni koncesiji torej ne velja letnica 1583, ki jo navajata Pibernik - Ravnik v sicer izčrpni in dragoceni razpravi; avtorja omenjata med drugim spisek 233 koncesij za rudarske in oglarske podelitve iz let 1583 do 1849, ki ga zdaj hrani Gornjesavski muzej Jesenice, Popis, zap. št. 127; tudi v tem setavku navedena imena rudokopov so iz njunega članka.

Opisane lokacije na Pokljuki – »pod Kozjem stanom«, »Sa Javernikam pod to spodno Lusho«, »Sa Rvdnatem Lomam u Frati za Lesam«, »na Goriushah per Storu«, »per Marjetene Lushi u te Globoke konte pod tem vsokem Hribam«, »V starem Lomu Sa Baito«, »U douje Dolini mejhenu u Stran ...« – nam jam seveda ne pomagajo najti. Na Pokljuki in Jelovici so bobovec intenzivno pridobivali do konca 19. stoletja. Samo Žiga Zois je imel na Pokljuki v letih 1778 do 1812 v rudarskih knjigah vpisanih 158 jam in brezen,¹⁵ po drugih virih¹⁶ poznamo imena še 250-ih, vendar tudi to še niso vsa. Jelovica je slabše dokumentirana, po virih je mogoče sestaviti seznam nekaj več kot šestdesetih jam in brezen, med njimi so tudi tiste, ki so bile od Zoisovih dedičev (»v Jelovzi nad Wajto v Grabnj«, »u Jelovze na ta kraj Blatneka«, »U Schauenk«, »Jelovza pod Stara Konta«), vendar nam ogled terena pove, da je to morda le desetina vseh. Obseg seznama bi bil dobesedno premosorazmeren s časom, ki bi ga bili pripravljene posvetiti iskanju, pri čemer seveda ne bi vedeli, ali smo našli v arhivskih virih omenjeno jamo oziroma brezno ali pa morda takšno oziroma takšnega, katere ali katerega zapis se je izgubil. Zato so vse navedene številke zelo približne, prav tako tudi datacije. Letnica ali razpon letnic pri takem zemljiškoknjižnem lastniškem zapisku priča namreč samo o času, ko je bila posamezna entiteta last določenega lastnika, nikakor pa ne tudi o tem, od kdaj že in do kdaj še je bil posamezen objekt izkoriščen. Tako na primer Balthasar Hacquet omenja,¹⁷ da so leta 1779 nad Kropo odprli neki opuščeni rudnik železa.

Čas nastanka omenjenih pravih rogov je prav tako težko določiti, le sklepamo lahko, zakaj so kopali te razmeroma revne kope, ko pa so bili na planotah nad njimi bogatejši. So ti redki pobočni, edini pravi rudniški rovi na vsem jeloviškem, ratitovškem, pokljuškem in mežakelskem rudogorju priče poslednjih poskusov iskanja rude v zadnjih desetletjih 19. stoletja?¹⁸ V enem od rogov na Kavčah¹⁹ je v skalo vklesana letnica 1915 – če pomeni čas, ko je bil rudnik skopan, je bil ta rudar precej za časom.

Vklesana letnica 1915 v enem od rogov na Kavčah; maj 2009. (foto: Goran Schmidt)

15 ARS, AS 1052, Zoisov arhiv, fasc. 29, leto 1830.

16 Predvsem Pibernik - Ravnik, Zgodovinski pregled.

17 Hacquet, *Oryctographia*, str. 179, cit. po Cimerman, Pismo, str. 420.

18 Predvidevanje Ivana Kežarja, Sorica, str. 162, da je rudnik nastal v drugi polovici 19. stoletja, bo najverjetneje povsem pravilno.

19 Jamnik, Sledi, str. 213–217: t. i. »rov s ključavnico«; letnico sva opazila ob obisku leta 2009.

Lajnarkega rudnika v ohranjenih rudarskih knjigah zaenkrat ni bilo zaslediti ali pa ga ni bilo mogoče prepoznati – nobeno ime ne spominja na »Lajnar« ali »Sorica«. Iz tega bi lahko prehitro sklepali, da je bil tako nepomemben, da sploh ni bil registriran. To je skoraj nemogoče, rudno bogastvo je bilo erarna – cesarjeva – last, kdor je kopal na svoje, je kradel cesarju. Poleg tega lahko vidimo, da so rov v Lajnarju kopali poklicni rudarji. To sklepamo tako iz tehničnega pristopa kakor iz dejstva, da v Sorici ni ohranjeno nobeno izročilo o tem rudarjenju. Običajno je namreč bilo, da so poklicnim rudarjem pomagali okoliški kmetje, poklicni rudarji so bili večinoma celo v manjšini. Domačini so radi poprijeli za delo, ker jim je, predvsem v zimskih mesecih, prinašalo dodaten zaslužek; če je bilo to pred letom 1848 – pred zemljiško odvezo –, se jim je reklo »podložniki« v primerjavi s »pravimi rudarji«. ²⁰ Pričevanja o bližnjih rudnikih na severnem robu Jelovice nad Kropo in v Lipniški dolini sicer govorijo tudi o resničnih čudakih –

Vhod v rudnik skrila v Nidrarski grapi; junij 2008. (foto: Goran Schmidt)

rudarjih samotarjih, ki so živeli in umrli v gori ter imeli z drugimi ljudmi le malo opravka. ²¹ Vendar so se takšne pojave vtisnile v krajevni spomin. Zelo zanimiva je ugotovitev, da v literarnih delih, ki oživljajo nekdanji način življenja v železarski Kropi in bližnjih vaseh, o »*rudarjih ni sledu (...), nikjer ni lika rudarja, ki rudo išče v jamah in jo oddaja fužinarju*«. So fužinarji in kovači, rudarjev pa ni. Še več – v matičnih knjigah iz let od 1807 do 1812 ni navedenega niti enega rudarja, »*pa je naštet celo godec, berač in potovka*«, kar kaže, da se stanovska zavest med kroparskimi rudarji ni razvila in so bili življenjsko navezani na kmečki način življenja. ²² Nezanosljivo lahko tako sklepamo, da so rov v Lajnar kopali »pravi rudarji«, torej prišleki, delo razmeroma hitro opravili in brez sledu ter spomina izginili.

Soričani bi lahko za svojega vzeli tudi rudnik skrila v Nidrarski grapi, ²³ saj se večina jabolk, ki padejo v Sorici z dreves, odkotali vanjo. Rudnik leži na levem bregu grape, približno kilometer pred gostilno v Podroštu. V njem ni ničesar, samo kakih 15 m rova – morda so preverjali, kako debela je plast skrila, ki so ga sicer pridobivali v bližnjem dnevnem kopu. Vhod je romantično zaraščen in kar prav je, da ga nihče ne obišče – naj ostane tak.

²⁰ Šorn, Rudarji, str. 79.

²¹ Dolžan Eržen, Dediščina, str. 23.

²² Dolžan Eržen, Dediščina, str. 28. S tem opozarja med drugim tudi na vir, ki bi ga človek zlepa ne našel: K.(adunč), Mairie, str. 82–84.

²³ Kejžar, Sorica, str. 168 in 176; pravi, da izvira rov iz druge polovice 19. stol. in so ga skopali Železnikarji.

Družbene in tehnološke značilnosti rudarjenja na Kranjskem do konca 19. stoletja

Rudarjenje na območju današnje Slovenije je imelo v vseh časih, razen v času družbene lastnine od 1946 do 1991, vse značilnosti kolonijalnega ropanja. To pomeni, da je bila ruda kot neposredno erarna lastnina pobrana, predelana in skoraj v celoti kot polizdelek ali kot končni izdelek uporabljana drugje. Manj pomembna nahajališča – in takšno je bilo seveda tudi to v Lajnarju – so bila koncesijsko podeljena, bodisi fevdalcu bodisi kakšnemu drugemu zasebniku, ki je plačeval pavšalni letni davek na proizvodnjo. Pri nas ni ostalo ničesar presežnega. Zaradi nagnjenosti k samospoštovanju sicer vidimo v nekaj upravnih poslopih v manufakturnih in kasneje industrijskih središčih – v Idriji v gradu, celo v mini gledališču in v lepem šolskem poslopiju – znamenja napredka in svetovljanstva, vendar so bili to po funkciji le instrumenti, kako zadržati delavce v primerni kondiciji ter jih šolati tam in le toliko, kolikor je potrebno za delovanje rudnika.²⁴ Vrednost izkopane rude je bila skratka neprimerljiva z denarjem, ki je ostal delavcem ali bil investiran na ozemlju današnje Slovenije. Rudar je bil sicer plačan, vendar je plačilo večinoma zadoščalo le za preživetje (z izjemo v Idriji). Bil je le delovna sila, s čim bolj ekonomično porabo.

Zanimivo je, da pri jeloviških rudarjih, razen sčasoma uporabe smodnika, ni opaziti nobenega tehnološkega razvoja, vsa njihova oprema je bila primerna le za ročno delo.²⁵ Od približno leta 1490, ko se je začela železna mrzlica (*Berggeschrei*), v malem podobna kasnejši zlati mrzlici v Severni Ameriki, do zatona rudarjenja v zadnjem desetletju 19. stoletja, nista tehnika in oprema presegli razvojne stopnje 18. stoletja.²⁶ Orodje jeloviškega rudarja lahko naštejemo na prste ene roke: na leseno držalo nasajen klin ali kladivo, rovača, podobna današnjemu alpinističnemu cepinu, vendar le z ostrim koncem, strgulja in lopatica. Ko so na Jelovici v prvi polovici 18. stoletja začeli uporabljati smodnik – sto let (!) potem, ko so ga prvič uporabili na Ogrskem (1627) – so za t. i. strelne luknje potrebovali sveder, težko kladivo in trebilno iglo, s katero so iz vedno globlje luknje izbežali natolčeno kamnito moko. Za dvigovanje iz jaškov so uporabljali leseno in pleteno vedro ter usnjeno vrečo, za prenašanje pa lesene nêčke. Te že same po sebi težke posode so bile nepraktično plitve; sprašujemo se, ali jim v več stoletjih ni prišlo na misel nič praktičnejšega, saj ob rudarskih poteh še vedno najdemo očitno izgubljeno rudo daleč od samega rudnika. Mogoče so se lesene nêčke dobro obnesle v nizkih rovih, ko so rudarji nakopano rudo na njih potiskali pred seboj po rovu, včasih tudi nižjem od enega metra. So bile zato lesene in masivne? Najbolj komplicirana naprava, ki so jo uporabljali v rudniku, je bilo vreteno – kol, vpet v dva nosilca, ob strani

24 Schmidt, *Zgodovina šolstva*, str. 274–279.

25 Dolžan Eržen, *Dediščina*, str. 27.

26 Gašperšič, *O tehniki*, str. 9; tudi nadaljnji opis orodja in obleke povzeman iz tega članka.

Pogled iz rudnika v Lajnarju na Blegoš;
junij 2008. (foto: Goran Schmidt)

preluknjan z dvema pravokotnima palicama, tako da so dobili štiri ročke, podobno kot naredimo preprost vodni mlinček. Tako vreteno so našli v omenjenem ratitovškem breznu-rudniku in je shranjeno v muzeju v Železnikih.²⁷ Vse opisano so verjetno uporabili tudi pri kopanju rudnika v Lajnarju.

Kar je v Sloveniji ostalo za tritisočletnim rudarjenjem – od začetka je bilo pač bolj pobiranje kot izkopavanje²⁸ – je le votlost rofov. Zato je vsak rudniški rov na Slovenskem priča mrzličnega upa in hkrati že tudi pokopane iluzije, priča pobega v občutek sorazmerne svobode, ki ga je rudarjem dajala oprostitev od vojaščine (ne le rekrutacije, marveč tudi t. i. vojaške službe: popravila cest, prenočevanje vojakov, prevažanje ali prenašanje njihove prtljage), oprostitev od dajatev (vsaj do leta 1847 niso plačevali

denarja ne državi ne cerkvi in ne občini ali opravljali ročne tlake, plačali so le duhovščini za pogreb²⁹) ter določena pravna samostojnost z rudarsko zakonodajo in sodišči. To je rudarskemu stanu v času pred zemljiško odvezo dajalo nekaj privlačne samostojnosti, a so se z rudarjenjem sami obsodili na komaj predstavljivo težaško delo. Po zemljiški odvezi pa sta rudar in kmet postala povsem svobodna; lahko sta šla, kamor sta hotela in največkrat sta šla za svojo mezdo in za tuj presežek na delo v tujino – v rudnike.

VIRI:

Arhiv Republike Slovenije (ARS):

AS 113, Rudarsko glavarstvo v Ljubljani, 1771–1948, Kazalo k posestni knjigi po imenih rudnikov, Kazalo opuščenen rudnikov, Rudarske knjige (Rk 5 A–E, Rk 1–4, 14–16), Posestne knjige (Pk 8–21).

AS 1069, Zbirka kart in zemljevidov, 16.–20. stoletje.

AS 1052, Zois pl. Edelstein, rodbina, 1606–1901, fasc. 26, 29, 34, 63, 204.

AS 457, Kranjska industrijska družba, 1869–1914.

AS 471, Ruardove fužine in rudokop Sava, 1740–1898.

27 Bogataj (ur.), *Doba železarstva*, str. 1; Dolenc, *Rudarstvo*, str. 18–22.

28 Predvsem Ogrin, *Arheološke raziskave*, in tam navedena literatura.

29 Šorn, *Rudarji*, str. 88.

Gornjesavski muzej Jesenice (GMJ):

Popis dokumentov, zap. št. 42, 45, 58, 63, 100, 102, 106, 107, 118, 120-136.

Načrti rudnikov in dokumenti Kranjske industrijske družbe.

Jamarska zveza Slovenije (JZS):

Kataster jam JZS po kriteriju naravna jama/rudnik.

LITERATURA:

Bogataj, Andrej (ur.): *Doba železarstva v Železnikih*. Železniki : DECOP, d.o.o., 2002, 31 str.

Cimerman, Franc: Pismo profesorja Necker-Saussura o železovih rudnikih na Kranjskem Alexandru Brongniartu. V: *Proteus*, let. 64, št. 9-10, Ljubljana : Prirodoslovno društvo Slovenije, 2002, str. 417-423.

Dolenc, Jože: Rudarstvo in jamarstvo na Ratitovcu. *Planinski vestnik*, št. 5, Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 2007, str. 18-22.

Dolžan Eržen, Tatjana: Dediščina kroparskega rudarjenja. *Vigenjc*, let. 3, Kropa : Kovaški muzej Kropa, 2003, str. 23-29.

Gašperšič, Jože: O tehniki in opremi nekdanjih rudarjev na Jelovici. *Kronika*, let. 10, št. 1, Ljubljana : Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 1962, str. 9-19.

Gospodarič, Rado; Pohar, Janez: Geološka svojstva nahajališč železovih rud. V: *Železar*, let. 8, št. 1, Tehnična priloga, Jesenice : Železarna Jesenice, 1966, str. 7-25.

Hacquet, Balthasar: *Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Thiel der benachbarten Länder II*. Leipzig : 1781, 186 str.; cit. po Cimerman, Pismo, str. 420.

Jamnik, Pavel: Sledi rudarjenja na hribih Kavče in Vrše med Blejsko Dobravo in Kočno. V: *Jeseniški zbornik*, št. 9, Jesenice : Gornjesavski muzej Jesenice, 2009, str. 213-217.

K.(adunč), F.(ranc): Mairie de Kropp (Nadaljevanje). V: *Zadrugar* I. Glasilo Prve žebeljarske in železoobrtne zadruge v Kropi in Kamni Gorici , št. 8, Kropa : Zadruga, 23. 6. 1934, str. 82-84; cit. po Dolžan Eržen, Dediščina, str. 28.

Kejžar, Ivan: Sorica, njene vode in življenje ob njih. V: *Loški razgledi* 51, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2004, str. 155-205.

Krajevni leksikon Dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine. Ljubljana : Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine v Ljubljani, 1937, 715 str.

Ogrin, Marija: Arheološke raziskave v Julijskih Alpah. Bohinj in Blejski kot. V: *Človek v Alpah. Desetletje (1996-2006) raziskav o nauzočnosti človeka v slovenskih Alpah*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 96-106.

Osnovna geološka karta 1:100.000, list Kranj in tolmač. Beograd : Zvezni geološki zavod, 1976.

Pibernik, Božo; Ravnik, Franc: Zgodovinski pregled, povzet iz arhivskih podatkov o rudarjenju in oglarjenju v Julijskih Alpah. V: *Železar*, let. 8, št. 1, Tehnična priloga, Jesenice : Železarna Jesenice, 1966, str. 67-80.

Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 2*, Ljubljana : Delavska enotnost, 1988, 351 str.

Šorn, Jože: Rudarji v naših premogovnikih ob koncu fevdalnega družbenega sistema. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, let. 4, št. 1-2, Ljubljana : Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1963, str. 79-93.

Vidrih, Renato; Herlec, Uroš: Nahajališča bobovca v predgorju Julijskih Alp. V: *Mineralna bogastva Slovenije*, Scopolia, suppl. 3, Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, 2006, str. 154-157.

Summary

Mine above Sorica

The tunnel on the southern slope of Lajnar above the village of Sorica in the Selca valley was probably excavated in the second half of the 19th century, so after ore deposits were in the main considered already exhausted in the relatively flat karstic world of the Mežakla Pokljuka, Jelovica and Ratitovec plateaus, where obtaining ore is already documented in the 14th century and undoubtedly took place even much earlier. In the aforementioned areas, iron ore in the form of round grains found in clay (bobovci) or pseudomorphic limonite over pyrite-marcasite was excavated in karst sinkholes and chasms as the undissolved remains of lengthy karstification, characteristically captured in orange-brown (limonitic) clay, and partially, above all in the high mountains of the Julian Alps, as limonite in ore-bearing tectonic fractures. Lajnar tunnel belongs among the latter and, of the hundreds of the aforementioned mine tunnels and chasms in the foothills of the Julian Alps, is one of only four known real tunnels in this area. Because of their use of gunpowder, such tunnels were expensive and were mainly dug for exploratory purposes only towards the end of Gorenjska ironworking.

Since no tradition of excavation or mining on Lajnar has been preserved in Sorica, the miners were probably foreigners, professional miners who did not need the assistance of locals, performed the work alone and, given the relatively modest dimensions of the tunnel, preserved to a length of 11 metres, also relatively quickly. In view of the remains of limonite crust in the tunnel and hematite fragments on the slope, they clearly followed a thin vein of ore which was soon shown to be an exception in the Lower Jurassic, unlayered, partially oolitic limestone.

On the basis of other sources, the social and technological characteristics of mining at that time are briefly described: a mine was the property of the public treasury, thus the emperor, who was of course committed to the maximum possible production. Miners therefore had some special rights but they worked for modest wages. The profit did not remain on the territory of today's Gorenjska so mining here meant only survival and not also development and progress. The technology itself of mining testifies to this, which, with the exception of the later use of gunpowder, remained medieval right to the end of the 19th century, i.e., to the end of mining in the high and medium mountains and foothills of the Julian Alps.